

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Проць Олександри Євстахіївни на дисертацію Міневич Олени Іванівни «Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми дисертації. Звернення дисертанта до проблеми правових помилок зумовлено, як видається, низкою причин соціального та наукового характеру. Глобалізація, інформатизація та індивідуалізація суспільства суттєво впливають на існування та функціонування права в сучасних умовах, зумовлюючи як позитивні, так і негативні зміни у ньому.

Дисертантка наголошує, що змін зазнає й сучасна вітчизняна загальнотеоретична юриспруденція, яка звертає увагу на нові, зокрема, негативні процеси та явища, що існують у сучасному праві. Серед них – правові помилки, які авторка цілком вірно вважає надзвичайно складними і суперечливими правовими феноменами. Оскільки цілісне загальнотеоретичне дослідження природи правової помилки, її типів та видів у сучасній вітчизняній юриспруденції відсутнє, актуальність дисертаційного дослідження О. І. Міневич не підлягає сумніву.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація О. І. Міневич виконана в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» з питань «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 рр. (номер державної реєстрації 001U000671) та

«Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий і культурний вимір» на 2016–2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також плану науково-дослідницької роботи кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія» – «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України» на 2016–2020 рр. Це свідчить про високий науковий рівень роботи та збільшує можливості практичної апробації її результатів. Висновки дослідження О. І. Міневич спрямовані на виконання зазначених тем.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Проблема правових помилок досліджувалася у різні часи, починаючи від класичних праць античних філософів і закінчуючи науковим доробком сучасних дослідників у різних галузях наукового пізнання. Дисертантка доволі ґрунтовно опрацювала широку історіографічну та джерельну базу. Серед праць попередників у розробці зазначеної теми було проаналізовано роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, що займалися питаннями правової помилки загалом (В. М. Баранов, І. О. Биля-Сабадаш, Ю. П. Боруленков, М. М. Вопленко, М. Л. Голубєва, Є. П. Євграфова, Л. І. Каленіченко, В. М. Косович, О. Б. Лісюткін, Б. Е. Наставний, Н. М. Оніщенко, С. Г. Пішина, О. Ю. Прохоров, В. І. Риндюк, В. М. Сирих, Ю. М. Тодика, Л. О. Чувакова, І. І. Шевчук, І. С. Янишина та ін.), а також досліджували окремі види правових помилок (М. Л. Ванчак, А. В. Зубенко, А. В. Красницька, О. Б. Купцова, А. С. Лашков, Б. В. Малишев, А. В. Малько, А. М. Мочерад, Е. У. Прус та ін.).

Нормативною та емпіричною базою дослідження слугують міжнародні нормативно-правові акти, законодавство України, законопроектні матеріали, рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду, матеріали офіційної статистики; узагальнення судової практики тощо.

Наукові положення, викладені у дисертації, ґрунтуються на належному використанні сучасних підходів і методів наукового пізнання, обраних з

урахуванням визначеної мети та сформульованих завдань. Діяльнісний підхід дав змогу розглянути правову помилку як невід'ємний елемент діяльності людини у правовій сфері (підрозділ 1.3). У рамках міждисциплінарного підходу опрацьовані доктрини, концепції, теорії, які сформувалися при дослідженні помилки у різних сферах наукових знань (підрозділ 1.2).

Ретроспективний аналіз формування та розвитку теорії правової помилки у юридичній науці проведено за допомогою історико-правового методу (підрозділ 1.1); дослідження закономірностей виникнення правових помилок (підрозділ 1.3), взаємозв'язків правової помилки та правової свідомості (підрозділ 3.2) – з використанням діалектичного методу. Використано також формально-логічний метод – для тлумачення поняття правової помилки та характеристики її ознак (підрозділ 1.3); виокремлення типів та видів правових помилок (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 2.5). Прогностичний метод дав змогу визначити основні шляхи запобігання та протидії правовим помилкам (підрозділ 3.2). Загалом методологічні засади дослідження та його нормативна й емпірична база відповідають сучасним вимогам до наукових праць теоретико-правового спрямування.

Логіка викладу матеріалу не викликає зауважень. Структура дисертації послідовно розкриває основні загальнотеоретичні аспекти правових помилок.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Виходячи з актуальності проблеми, авторка чітко визначила мету дослідження та основні його завдання, які узгоджуються з розділами дисертації і відображені у її висновках. Висновки дисертації підтверджують, що завдання дослідження виконанні, а мета досягнута.

Винесені на захист положення характеризують роботу як комплексне монографічне дослідження, яке виконано дисертанткою самостійно. Наукова новизна одержаних результатів виражена у комплексній характеристиці правових помилок і підтверджується низкою положень.

У дисертації проведений ґрунтовний аналіз юридичної наукової

літератури (с. 15–34), який дав змогу дисертантці дійти висновку, що у сучасній юриспруденції поступово формується та розвивається теорія правових помилок. Установлено, що процес формування та розвитку теорії правових помилок у юридичній науці охоплює такі етапи: 1) з другої половини XVIII – до поч. XX ст. – формуються основні доктринальні підходи до помилки як кримінально-правової категорії; 2) з другої половини XX ст. – до 80-х років XX ст. – здійснюються дослідження правової помилки у галузевими юридичними науками; 3) з 80-х років XX ст. – до кінця XX ст. – проводиться теоретичне узагальнення галузевих досліджень помилок, розробляється методологічний і термінологічний апарат; 4) наприкінці XX – на початку XXI століть – теорія правової помилки утверджується як цілісний, самостійний напрям юридичних досліджень; 5) з другого десятиліття XXI ст. і донині – теорія помилок входить у сферу найважливіших проблем загальнотеоретичної юриспруденції (с. 34–35).

Вдалим варто визнати використання для дослідження правової помилки міждисциплінарного підходу, який сьогодні широко застосовується в загальнотеоретичній і галузевій юриспруденції. Відзначаючи відмінності у трактуванні помилки у природничих і технічних, соціальних і гуманітарних науках, дисертантка цілком слушно визнає можливою інтеграцію результатів досліджень помилки у різних сферах діяльності людини для характеристики її у правовому аспекті (с. 36). Підсумовуючи результати використання міждисциплінарного підходу до вивчення категорії «помилка», авторка формулює низку важливих положень, які мають принципове значення для загальнотеоретичного дослідження правової помилки (с. 53–55). Зокрема, відзначається, що помилка упродовж століть перебуває у центрі філософського дискурсу, при цьому істина і помилка вважаються такими, що не можуть існувати окремо, згідно з принципом єдності та боротьби протилежностей. Постмодернізм характеризується відмовою від ідеї «абсолютно істинного» мислення, що перетворює помилку на один із способів кореляції пізнання і діяльності людини з оточуючим її світом. У

лінгвофілософії та лінгвістиці розглядаються комунікативні помилки (невідповідність цілям комунікації) та нормативні помилки (відхилення від мовної норми). Теорія психоаналізу зосереджує увагу на психологічних аспектах помилкової діяльності. Вочевидь, залучення всіх світоглядно-філософських та наукових ідей щодо категорії «помилка» дало змогу дисертантці здійснити її всебічний та ґрунтовний аналіз у правовому аспекті.

Характеризується новизною розроблена авторкою дефініція поняття «правова помилка», що розуміється як казуальне безвинне відхилення суб'єкта права від моделі поведінки, передбаченої правовою нормою, зумовлене його добросовісною оманом щодо відповідності власного судження чи уявлення про зміст правового припису об'єктивній дійсності, що може спричинити негативні наслідки для нього самого та/чи інших учасників правових відносин і підлягає виправленню у спеціальному порядку з використанням спеціальних засобів (с. 78). Відзначимо, що запропоноване визначення базується на глибокому аналізі основних ознак правової помилки та відображає її найсуттєвіші риси.

Правильним є підхід дисертантки до диференціації правових помилок з використанням таких методологічних прийомів, як типологія і класифікація. При цьому співвідношення типологізації та класифікації авторка вбачає в тому, що типологізація, порівняно з класифікацією, виступає вищою формою узагальнення, яка формує цілісне уявлення про досліджуваний об'єкт, а класифікація є способом розподілу явищ на класи (групи) за спільними ознаками, при цьому кожен клас займає відносно інших чітко визначене місце (с. 80).

Такий підхід дав дисертантці змогу виокремити такі типи помилок: доктринальні помилки, правотворчі помилки, правоінтерпретаційні помилки, правозастосовні помилки, які, своєю чергою, поділено на окремі види (с. 89–90). У підрозділах 2.2–2.5 висвітлюються вказані типи правових помилок. Цілком слушними є міркування дисертантки про те, що основна помилка правової доктрини в Україні полягає в тому, що практично за три десятиліття

незалежності нашої держави ані в юридичній науці, ані в державній діяльності, ані в суспільній свідомості остаточно не утвердилося природно-правове праворозуміння (с. 99), а наслідки доктринальних помилок визнано чи не наймасштабнішими, порівняно з наслідками інших правових помилок, оскільки вони негативно впливають на правове життя суспільства загалом (с. 104).

Варто визнати вірною думку дисертантки про те, що не слід недооцінювати помилки на стадії нормопроєктування, оскільки серед них мають місце і помилки змістовного характеру, зокрема, хибне визначення об'єкта і предмета правового регулювання, неправильний вибір засобів і методів правового регулювання, неточне встановлення кола суб'єктів-адресатів нормативно-правового акта тощо. Виявлення таких помилок лише після прийняття нормативно-правового акта означає його дефектність загалом (с. 115–116).

Підтримуємо твердження дисертантки про те, що правоінтерпретаційні помилки є первинними щодо правореалізаційних помилок. Якщо помилки в неофіційному тлумаченні спричиняють негативні наслідки для конкретних учасників правових відносин, то помилки суб'єктів, які здійснюють офіційне тлумачення, негативно впливають на всіх, хто реалізує хибно інтерпретовані норми (с. 142).

Також авторка уточнює ознаки і поняття правозастосовної помилки, якою вважає відхилення суб'єкта правозастосовної діяльності від нормативно визначених умов її правомірності та/або принципів правозастосування, зумовлене його добросовісною оманною, що об'єктивується у правозастосовному акті і підлягає усуненню правовими засобами у передбаченому законом процесуальному порядку (с. 151).

Слушними видаються висновки авторки про співвідношення правової свідомості та правової помилки, яке проявляється в тому, що правова помилка свідчить про нерозвиненість індивідуальної правової свідомості і негативно впливає на її здатність виконувати свої функції, особливо

регулятивну (с. 194).

Цінними є і пропозиції та рекомендації щодо шляхів мінімізації правових помилок. Зокрема, визначено такі заходи для запобігання правовим помилкам, як дотримання правил правотворчої і правозастосовної техніки; системний моніторинг та аналіз правових помилок у діяльності суб'єктів правотворчості та правозастосування; підвищення рівня професіоналізму суб'єктів правотворення та правореалізації; проведення експертизи проектів нормативно-правових актів та їх державну реєстрацію; правоінтерпретаційна діяльність вищих судових органів (Конституційного Суду і Верховного Суду України) (с. 199).

Серед інших здобутків авторки слід виділити положення, де наголошується на необхідності підвищення рівня правової свідомості: професійної – шляхом удосконалення системи юридичної освіти; буденної та неюридичної – за допомогою правового інформування, правової просвіти та правового виховання (с. 200).

Апробація результатів роботи здійснювалась у порядку, визначеному законодавством України. Основні положення дослідження були оприлюднені у доповідях на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях.

Положення дисертації мають цінність для науково-дослідної роботи, оскільки сприятимуть подальшому розвитку наукових знань про помилку як категорію юридичної науки. У правотворчій діяльності їх можна використовувати для мінімізації правотворчих помилок; у правозастосовній діяльності – для підвищення якості правозастосовних актів; у правоінтерпретаційній діяльності – для запобігання помилкам у процесі тлумачення правових норм; викладацькій діяльності – під час викладання навчальних дисциплін «Теорія права», «Проблеми теорії держави та права» та при розробці їх навчально-методичного забезпечення.

Належно оцінюючи позитивні моменти роботи О. І. Міневич, необхідно вказати і на наявність дискусійних чи таких, що потребують додаткової аргументації положень.

1. Дисертантка вказує, що у процесі реалізації правових норм реальна поведінка суб'єктів може відрізнятися від тієї, що була первинно передбачена нормою, і однією із причин таких відмінностей вважає правову помилку. Така помилка в багатьох випадках, на її думку, виступає елементом зворотного зв'язку між нормотворцем та адресатом правової норми, що свідчить про змістовні чи формальні недоліки останньої, які стали на заваді у правовому спілкуванні. У такому аспекті роль правової помилки авторка вважає позитивною (с. 66). Це твердження потребує додаткового пояснення, як саме діє цей зворотній зв'язок, який його механізм.

2. У роботі відзначається, що доктринальні помилки за своєю природою є неочевидними, «прихованими». Тому й виявити доктринальну помилку як відхилення від правової доктрини доволі складно. Тим паче, що для цього не існує окремої спеціальної процедури, а також компетентних органів, уповноважених на це (с. 104). Якою, на думку автора, мала б бути ця процедура та до компетенції яких органів могло б належати виявлення доктринальних помилок.

3. Цілком слушними видаються висновки авторки про те, що мінімізації правових помилок у юридичній діяльності носіїв професійної правосвідомості має сприяти удосконалення системи юридичної освіти; а правове інформування, правова просвіта та правове виховання як засоби підвищення рівня буденної та неюридичної правової свідомості покликані мінімізувати правові помилки у правовій діяльності усіх інших суб'єктів права (с. 194). Варто було б розширити ці міркування, розглянувши способи та засоби правової самоосвіти особистості.

Висловлені зауваження мають дискусійний та рекомендаційний характер, і тому істотно не впливають на загалом позитивну оцінку дисертаційного дослідження О. І. Міневич.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, досить повно викладено у 10 наукових публікаціях, серед яких 6 статей у фахових виданнях, у тому числі 2 статті – у фаховому виданні

іноземної держави та 4 статті – у фахових виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз, 4 статті у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Зміст автореферату відповідає змісту дисертації, стисло відтворюючи її основні положення та висновки.

Дисертація О. І. Міневич за своїм змістом відповідає паспорту наукової спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень та вимогам п.13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених знань», затверджених Кабінетом Міністрів України, а її авторка О. І. Міневич заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент –

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства,
соціології та політології Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка

О. Є. Проць

